

448
449
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Т.Г. ШЕВЧЕНКА

ВІСНИК

Чернігівського національного
педагогічного університету

Випуск 106

Серія: ІСТОРИЧНІ НАУКИ

№ 9

ЧИТАЛЬНИЙ ЗАЛ
№ 1

741354

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
Чернігівського національного
педагогічного університету
імені Т. Г. Шевченка

Чернігів
2012

ВІСНИК
Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г.Шевченка

Головна редакційна колегія

<i>Головний редактор</i>	<i>доктор педагогічних наук, професор, чл.-кор. НАПН України Носко М. О.</i>
<i>Відповідальний редактор</i>	<i>доктор історичних наук, професор Дятлов В. О.</i>
<i>Літературний редактор</i>	<i>кандидат філологічних наук, доцент Бобир О. В.</i>

Редакційна колегія серії "Історичні науки": д. і. н., проф. Бойко М. К., д. і. н., проф. Боровик А. М., д. і. н., проф. Боряк Г. В., д. і. н., проф. Горбик В. О., д. і. н., проф. Дятлов В. О. (головний редактор), к. і. н. Кеда М. К. (відповідальний секретар), к. і. н., доц. Рахно О. Я., к. і. н., проф. Коваленко О. Б. (заступник головного редактора), к. і. н., доц. Маврин О. О., д. і. н., проф. Матяш І. Б., д. і. н., проф., член-кор. НАН України Моця О. П., д. і. н., проф. Ячменіхін К. М.

Відповідальний за випуск – доктор історичних наук, професор К. М. Ячменіхін

Матеріали збірника висвітлюють широке коло проблем всесвітньої історії з XVI ст. до сьогодення. Для викладачів, науковців, аспірантів, студентів.

Заснований 30 листопада 1998 р.

*(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17500-6250 ПР від 16.11.2010 р.)*

Адреса редакційної колегії:

14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53, тел. (04622) 3-20-09.

Рекомендовано до друку вченою радою
Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
(протокол № 5 від 26 грудня 2012 року)

Постановою Вищої атестаційної Комісії України "Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: історичні науки" внесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата історичних наук.

(Бюлетень ВАК України, 2005, № 9)

КОНЦЕПТ ЄВРОПА НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ "ВЕРА И ЖИЗНЬ"

У статті в контексті теорії когнітивної історії проаналізовано презентацію концепту Європа на сторінках часопису "Вера и Жизнь" (1912 – 1917). В результаті дослідження змістового навантаження концепту виділено два періоди його еволюції. Здійснено аналіз кластерних субконцептів провідних європейських країн. Визначено прагматичний потенціал концепту у формуванні читацької картини світу. З'ясовано, що в колективній свідомості значної частини населення Північного Лівобережжя концепт Європа в мирний час сприймався передусім як ідеологема з акцентом на субконцепті Захід.

Ключові слова: концепт Європа, часопис "Вера и Жизнь", ідеологема, культура, колективна пам'ять.

Після здобуття нашою державою незалежності вектор діалогу Україна-Європа набуває дедалі більш виразного західного спрямування. Втім, питання геополітичного вибору нашої країни ще далеке від остаточного розв'язання, адже важко назвати європейську ідею однаково органічною для всіх представників сучасного українства. Палкі дискусії з цього приводу розгортаються між політиками, науковцями різних галузей, журналістами [1]. Діаметрально протилежні підходи до вирішення такої непрості проблеми мають вагомі історичні підстави, глибоке дослідження яких може сприяти розв'язанню вузла аргументів "за" і "проти" європейської інтеграції.

Новим видом історіографічного нарративу, покликаним зблизити політичну та соціальну історію з інтелектуальною та культурною, наразі виступає концептуальна історія з її трансдисциплінарною природою [2]. Варто також звернути особливу увагу на той значний інноваційний потенціал, який пропонує когнітивна історія. Як відзначає О. М. Медушевська, інтелектуальні продукти, як матеріальні образи ідей їх авторів, наділені універсальними властивостями однорідної сукупності свідомостей індивідів, що дозволяє ідентифікувати цей спільний інформаційний ресурс як реальні риси людського мислення [3].

Для історика ідея концепту корисна і цікава тим, що дозволяє ніби зазирнути до свідомості людей минулого. Формами історичних подій та явищ виступають концептуальні матриці, відтак концепт є не тільки кінцевим інтелектуальним продуктом, але й завдяки своєму прагматичному потенціалу водночас виступає засадничим, оскільки спрямований на іншого (читача тексту, а через нього – і на окремі категорії суспільства). Створюючи концепт, мислитель переформатовує суспільну свідомість і тим самим породжує нові практики, в тому числі політичні, суспільні, наукові. Ю. С. Степанов вважає, що концепт – це ніби згусток культури у свідомості людини, те, у вигляді чого культура входить до ментального світу людини [4]. З іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого пересічна людина, яка не є творцем культурних цінностей, сама входить до культури, а в окремих випадках і впливає на неї.

Тракування концепту Європа на сьогодні не утвердилось остаточно ані серед вітчизняних істориків, ані з-поміж зарубіжних науковців [5], позаяк його змістова еволюція кінця XIX – початку XX ст. також зробила вагомий внесок у формування його сучасного сприйняття в суспільному дискурсі. Функціонування цього концепту в українській публіцистиці досліджувалось Я. П. Приходою, яка встановила, що творення концепції Європи серед української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. пов'язане з іменами П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, М. Драгоманова, І. Франка, які актуалізували його в контексті самовизначення української культури [6]. Втім, презентація концепту Європа в дискурсі єпархіяльної періодики Північного Лівобережжя не була предметом дослідження.

Піднесення духовної журналістики в Російській імперії припадає на 60-ті рр. XIX ст. Періодичний часопис "Вера и Жизнь", офіційним видавцем якого стало Братство св. Михайла, князя Чернігівського, у 1911 р. був трансформований з журналу "Черниговские епархиальные известия" (видавався з 1861 р.). На сторінках часопису друкувались науково-популярні статті з різних питань православно-християнського богослов'я та філософії, пастирської практики, проповіді, бесіди, статті з церковної історії, археології, літератури, педагогіки, художні твори, а також хроніка подій місцевого та суспільного життя [7, с. 3].

Вже неодноразово підкреслювалось (наприклад, В. Перевалов, А. Бойко, Я. Прихода), що через конкретну публікацію чи серію публікацій можна надавати мисленнєвій діяльності аудиторії принципово нової якості, що, в свою чергу, формує картину світу не тільки конкретної особистості, але й усієї соціальної структури, до якої вона належить [6; 8; 9]. А. Бойко зазначає, що читацьку аудиторію часопису "Вера и Жизнь" складав "середній клас": чиновники, купці, освічені робітники, вчителі, офіцери [9]. Відтак з огляду на чисельність цих соціальних категорій можна говорити про значний вплив, який справляло видання на ці прошарки населення в межах Чернігівської єпархії. Отже, аналіз концепту Європа в дискурсі часопису "Вера и Жизнь" дозволяє глибше розкрити загальні закономірності та

специфіку суспільних процесів на Північному Лівобережжі, деталізує регіональні особливості світогляду українського суспільства початку ХХ ст.

Оскільки презентація будь-якого концепту в дискурсі здійснюється через мовні засоби, до яких вдаються автори публікацій, то для дослідження було застосовано методи наскрізної вибірки лексем та аналізу окремих тематичних публікацій часопису "Вера и Жизнь", завдяки яким виявлено особливості презентації концепту Європа, структуру та динаміку його змістового навантаження, окреслено його прагматичний потенціал у формуванні читачької картини світу.

Часопис "Вера и Жизнь" як інформаційний орган Православної Церкви, інтегрованої в державну структуру і фактично поставленої на службу державі, безумовно був одним із важелів розгалуженої імперської системи управління соціумом. Прагматичний потенціал його дискурсу (мовних засобів, через які формувалась картина світу споживача інтелектуального продукту) був досить потужним.

На сторінках журналу "Вера и Жизнь" Європа постає здебільшого як географічна реальія, а Російська імперія представлена як органічна її частина. Водночас її історична доля не стільки пов'язується з європейською культурою, скільки протиставляється їй. Дискурс часопису яскраво презентує дихотомію Російської імперії як "Європи – не-Європи". З одного боку Старий світ визнається родовищем провідних досягнень науки і техніки, з іншого – розсадником атеїзму, носієм релігійно-моральної кризи, індивідуалізму лібералізму, соціалізму. Характерні атрибути концепту вкладені у лексеми "європейський лиск", "заблудла Європа", які несуть виразне негативне маркування.

Як зазначає Я. Прихода, концепт Європа характеризується інформаційною складністю, оскільки є ядром багатовимірної концептосфери, а з погляду осмислення цього ментального образу в колективній свідомості народу – історично-змінною та суперечливою парадигмою [6]. Аналіз динаміки змістового навантаження концепту на сторінках часопису дозволив виділити два періоди: 1912 – липень 1914 рр. та серпень 1914 – 1916 рр. Рубіжною історичною подією, що переформатувала наповнення концепту, стала Перша світова війна, яка змінила геополітичну ситуацію на континенті. Авторами публікацій вона фреймується як боротьба між двома "культурними таборами Європи", переводячи, таким чином, гео-концепт в культурему – з позитивним маркуванням та ідеологему зі здебільшого негативним навантаженням. Мета першої – створити образ "згоди" між країнами Антанти, мета другої – продукувати потужний образ ворогів – передусім Німеччини та Австро-Угорщини.

Складовими багатовимірної концептосфери Європа є субконцепти провідних європейських країн. Їх образи формуються (і фреймуються) через певні мовні засоби, які створюють специфічне семантичне поле. Найчастіше в довоєнний період на сторінках часопису фігурує Франція, образ якої у цей час несе переважно негативне маркування. "Релігійно-моральна криза Заходу", як визначальна категорія, на прикладі Франції тісно пов'язується з боротьбою політичних партій, наукових теорій, революцією, раціоналізмом та індивідуалізмом. В. Дроздов називає її країною, яку "Бог за гріхи покарав державою Наполеона" [10, с. 69].

Підґрунтям для створення негативного образу цієї країни виступає передусім релігійне протистояння православ'я і католицизму, "старшою донькою" якою вона позиціонується. Католицизм засуджується за матеріальні прагнення, відхід від істинної духовності, "притосовуваність", войовничість та "надмірну поступливість духу часу", зазіхання на заміну світської держави "світовою теократичною державою на чолі з ... папою" [11, с. 29; 12, с. 104].

Втім, найбільш емоційно забарвленою була реакція редакції на французький закон від 9 грудня 1905 р. про відокремлення церкви від держави. Як православний орган масової інформації, покликаний поглиблювати у свідомості віруючих християнське вчення, часопис різко засуджував такі зміни в політичному й церковному житті Франції. За допомогою мовних засобів авторський колектив журналу намагається створити у читача такий фрейм цієї події, який має утримати суспільство імперії від подібного кроку. Зокрема, П. Богуславський у спеціальній ґрунтовній розвідці "Релігійно-моральна криза на Заході" висвітлює стан французького суспільства напередодні відділення церкви від держави і зазначає, що закон 1905 р. був підготовлений самим ходом й особливостями історичного процесу на Заході. Релігійний скептицизм, на його думку, став наслідком поширення двох основних ідей – раціоналізму та індивідуалізму. Наслідком цього стали "ганебна інертність, гонитва за насолодами та наживою, порушення моральних устоїв у суспільстві" [13, с. 67; 14, с. 76].

Редакцією журналу через низку не тільки спеціальних публікацій, але й окремих коротких заміток, оглядів створюється атмосфера загрози "за прикладом Франції насадити царство сатани на святу Русь", "шттовхнути народну душу в страшну пустелю духовного жаху та сумнівів", потрапити під вплив "згубної отрути невір'я та пороку".

Водночас у читачькій картині світу вимальовується й характер французького народу, пересічних французів, які "полюбляють перевороти, захоплюються всілякими хибними чутками, починаються справи, про які потім жалкують", "необдуманно і без достатньої причини" розпочинають війни тощо.

Проте помітні й позитивні риси до загалом непривабливого образу Франції. Так, у розділах "Огляд церковного та суспільного життя в Росії та за кордоном" вміщувались окремі невеличкі за розміром, як правило сухі, емоційно слабко марковані повідомлення з позитивною прагматикою, наприклад про конструкції громовідводів, створення міжнародного бюро для боротьби з алкоголізмом, організацію шкіл. Вони були покликані слугувати прикладами для наслідування.

Частота наведення в дискурсі, емоційне маркування лексем, залучених для створення образу Франції та її народу, свідчить, що ця країна сприймалась (і відповідно позиціонувалась) як вагома політична сила загальноєвропейського масштабу. Адже аналогічний крок Португалії по відділенню держави від церкви 1911 р. викликав в дискурсі часопису значно менший резонанс, хоча на сторінках видання ця подія також фреймується атрибутами на кшталт "поспішний міністерський декрет", який "впроваджувався в життя з різкою нетерпимістю, грубою наполегливістю й порушенням справедливості й конституційних гарантій про свободу совісті й свободу особистості". Заходи португальського уряду характеризуються як насильницькі й неконституційні, такі, що потягли за собою "смути в країні", арешти духовенства, "насильство над совістю й церквою" [15, с. 100].

Аналіз православної публіцистики Північного Лівобережжя початку ХХ ст. загалом і часопису "Вера и Жизнь" зокрема дозволяє не погодитись з науковцями, які стверджують, що нелюбов частини українства до Європи є суто рецидивом тоталітарних міфів [16]. Адже на сторінках журналу в довоєнний період нерідко поняття Європа і Захід підмінюються й асоціюються. Оскільки православна публіцистика розгортала європейську тематику в духовному напрямку, то кластерний субконцепт Захід часто виступає на перший план як духовна антитеза Російській імперії. Головною тезою в протистоянні Росія – Захід виступає протиставлення православ'я католицизму.

Релігійне життя Заходу визначалось як "щось надто складене ... строкате до хаотичності". Особливо турбувало поширення атеїзму – "невір'я", яке "починає особливо активно зростати в західній Європі" і "вважається істинним шляхом до свободи, рівності і щастя". Редакція журналу намагалась пояснити, що молодь імперії невірно трактує західні ідеї. Так, критикуючи швидкий розвиток науки, часопис все ж намагався донести думку, що "наука не може бути противником релігії", підкреслювалось, що союз науки і релігії може бути плідним для обох [18, с. 30]. На прикладах окремих країн (найчастіше Англії) обстоювався благодіючий вплив християнства на цивілізацію, моральність. Найбільшими вадами Заходу постають вчення соціалізму та матеріалізм, які неодноразово критикувались у спеціальних розвідках.

Захід у презентації часопису призводить до "крайньої моральної нестійкості, розвитку песимізму на ґрунті незадоволення хиткими й хибними принципами матеріалістично-гедоністичного світогляду, ... розвитку низького практицизму, стороннього ідеальних спонук" [19, с. 23]. Західноєвропейський світ протиставляється світу східному, слов'янському на підставі відмінностей "народного духу"; в якості базової антитези пропонується російське смирення, покірливість. Характеризуючи західноєвропейську культуру, автори атрибуують їй "почуттям безвідрадної пустоти", "торжеством розсудливості, логіки над внутрішньою духовною свідомістю людини", "болісним процесом суспільного розвитку шляхом насильницьких переворотів та бурхливих переломів" [17, с. 37].

Таким чином, уже в цей час Захід з його "застарілими культурами" виступає як ідеологема, яка згодом у суспільному дискурсі буде перетворена на вербальний стереотип.

Необхідність висвітлювати перебіг війн посилює політичний вимір концепту та значно розширює його культурологічний зміст, покликаний створити образ єдиної Європи з наповненням "за-мир/проти-війни".

Так, на 1912 р. припала річниця війни з Наполеоном, і в журналі з цього приводу було опубліковано кілька розвідок, в яких, між іншим, простежується пошук національної ідентичності Російської імперії. П. Богуславський, характеризуючи війну з Наполеоном, чітко ідентифікує імперію з Європою, наголошуючи, що ця війна велась "в ім'я свободи і справедливості, потоптаній в Європі, проти грубого насилля та загарбав" [20, с. 49].

З початком Першої світової війни презентація концепту Європа різко змінюється. Так, значно розширюється його кластерний склад за рахунок збільшення кількості країн, що потрапляють в поле дискурсу часопису. З поглибленням попереднього змісту концепт посилюється як ідеологема, яка має конструктивну ідею, мету об'єднати слов'янські країни в боротьбі проти німців, і як культурема зі своєю концепцією. Війна, що розпочалась, розглядається як боротьба світоглядів: який характер має прийняти "європейська культура, чи має вона стати позитивною, аморальною та безрелігійною, або знову повернеться до свого первісного християнства" [21, с. 25]. Відбувається перегляд національної ідентичності: на зміну антитезі "православ'я – католицизм" (як дихотомії духовності й бездуховності) приходить антитеза "мілітаризм – пацифізм".

Актуальним стає страх поглинання Європи німецькою нацією. Загрозовано лунають слова про майбутнє в статусі колонії під владою Німеччини, і Російська імперія виступає маяком надії для слов'янських країн.

Іншим, тепер також здебільшого політичним змістом (на зміну ідеологічному), наповнюються концепти провідних західноєвропейських країн. Розгортається нова тематична лінія: основним завданням часопису стає обґрунтування стратегічної мети Російської імперії – об'єднання слов'янських держав і перемога над німцями.

Країни Антанти характеризуються лексемами "держави згоди", "доблесні союзники", "ми, ті, що воюють з германізмом". Цей табір виступає за "європейський мир", асоціюється із "захистом слабкого проти сильнішого, палкою вірою в милість Божу та правду одвічну, жагу міцного миру та безперешкодного процвітання істино-освіченого людства" [17, с. 46].

З початком війни образ Франції як ідеологічного ворога вже відступає на другий план. Здавалося б, редакція мала подбати про створення позитивного іміджу країни-союзниці. Втім, попри очікування, на сторінках часопису не з'являються лексеми, які засвідчили б докорінну зміну її образу. Різко знижується (хоча й не сходить нанівець) частотність негативного маркування концепту країни, вищує частотність ідеологічної критики в її бік. Однак усунення негативного навантаження не потягло за собою наповнення концепту новим, позитивним змістом. Лише зрідка вміщуються схвальні відгуки про сміливі вчинки французького духовенства на війні; водночас, розповідаючи про подвиги руських воїнів, автор не може втриматись від ремарки, що "подібні подвиги немислимі у французів" [22, с. 161]. Таким чином, щодо Франції створюється атмосфера скоріше терпимості, ніж теплої приязного ставлення до неї як до союзниці.

При висвітленні подій Першої світової війни на сторінках часопису вибудовується досить специфічний фрейм, пов'язаний з прагматикою православної публіцистики. З початком війни загрозою загальноєвропейській духовній культурі постають мілітарні Німеччина та Австро-Угорщина, які воюють "в ім'я панування одного найсильнішого і наче б то найрозумнішого народу", несуть "смерть та руйнування всьому перед силою залізного кулака", "руйнують на цьому шляху всі плоди наук та мистецтв, свободу й життя народів, вимоги міжнародного права... навіть заповітні святині християнства й елементарні принципи людської моралі" [17, с. 46].

Втім, мілітарні настрої Німеччини ще до початку війни не залишались поза увагою редакції журналу. Так, В. Сокольський у критичному розборі соціалізму підкреслював, що "всі вожді західного соціалізму пройняті фанатичною ненавистю до Росії", і ще свого часу "Лібкнехт заявляв урочисто в рейхстазі, що його партія з радістю візьме участь у війні проти Росії" [23, с. 44]. Якщо в довоєнний період щодо цієї країни у дискурсі часопису переважали акценти, пов'язані з розвитком науки, технічним прогресом, "певною особливою моральною чистотою", то з початком війни автори намагаються ніби реабілітуватись у різкій зміні навантаження, вдаючись до підкреслення удаваного облудного характеру Німеччини через лексеми "маска благопристойності", "народ, який здавався таким розумним, обережним і поміркованим", "начебто розумніший народ". Так само йдеться і про Австро-Угорщину, яка "скинула з себе личину" тощо.

Починаючи з 1914 р. журнал регулярно друкує аналітичні та критичні розвідки з різних тем, пов'язані з критикою германізму. Так, Н. Боголюбов акцентує увагу на загрозі колоніальної експансії Німеччини, її претензіях на гегемонію в Європі [21, с. 17]. Варто підкреслити й тонку інтуїцію П. Богуславського, який в історичному аналізі програми "Drang nach Osten" висуває припущення, що ця війна – тільки початок боротьби слов'ян проти німців [24, с. 35].

Образ Німеччини створюється потужною кластерною ідеологемою "ворог". Рефреном у дискурсі постають лексеми "звірства", "страждання", "нехтування законами совісті й честі", "зневага до цінності чужого людського життя". Численні метафори на кшталт "німецький вовк", "броньований кулак", "залізний кулак", "ворог добра і правди", "іноземне лушпиння", "злякисна болячка", "гніздо розбійників і злодіїв" виступають потужним прагматичним інструментарієм для формування концепту ворожої країни.

Власне військові події, стисло висвітлені в розділі "Хроніка війни", натомість майже в кожному номері з особливими подробицями описуються страшні умови утримання німцями військовополонених, жахи їх табірної життя. Часто фігурують описи тифу, холери, голоду, які разом зі словами "табір", "ув'язнені", "звірства" формують стійкий асоціативний ряд: Німеччина – неволя, жахи, голод і страждання.

Германська раса (австро-германці) характеризується тепер виключно через негативні атрибутиви: гнусність, підлість, ницість, віроломство, злочинна пристрасть, безсовісність, жорстокість, злочинність, дика лють, пожадливість, крайня безсердечність, грубість, коварство, нищий цинізм, "й інші низькі властивості натури". А оскільки германська раса – це значна частина Заходу, то й у читацькій картині світу вербальний стереотип Захід набуває ще більш жорстких форм.

Найменша динаміка спостерігається у змістовому навантаженні образу Англії. Ця країна в дискурсі часопису позиціонується помітно осібно і дуже тепло маркована семантично. Загалом позиції провідних європейських країн на шпальтах періодичного видання відбивали зовнішньополітичний курс Російської імперії. Особлива приязнь до Англії була зумовлена почасти недавнім завершенням вікової "великої гри" з Російською імперією, відходом під загрозою німецького мілітаризму від тривалої політики "блискучої ізоляції" й остаточним оформленням Антанти. Але ще більше вона визначалась відносинами між Англійською та Православною церквами, адже саме на 1912 р. припадає розквіт відносин між двома церквами. Саме тоді в Санкт-Петербурзі було засновано Товариство сприяння єдності Православної й Англійської церков, діяльність якого отримала благословення Святішого Синоду [25]. У журналі неодноразово акцентується увага на перемовинах про зближення Східної (Православної) та Англійської церков, що має призвести до "більш тісного згуртування руських та англійців" [26, с. 134]. В дискурсі часопису Англія виступає як духовна союзниця: І. Галахов називає Лондон "першим з міст Європи" [27, с. 26.], В. Магницький вважає її "найкультурнішою сучасною країною", пояснюючи цей феномен тим, що основою їх культури є християнство: "слово Боже створило велич Англії" [28, с. 23].

З початком війни і без того сприятливий позитивний образ Англії стає ще теплішим, ця країна позиціонується як друг імперії. Постійно підкреслюється, що характер культури англійців інший, не

такий, як французів чи німців. Для поглиблення ефекту залучаються різні деталі, наприклад, епізод про жахливе вбивство англійської медсестри мав викликати співчуття саме до Англії. Вживаються психологічно сильні прикметники, як-от "беззахисна сестра милосердя" тощо, після чого "англійський народ з особливою твердістю дав собі слово покінчити з гніздом розбійників та злодіїв".

Також показово є перебудова образу Бельгії з країни, яка до війни відносилась до матеріалістичного (ідейно ворожого) табору, а тепер виникає необхідність створити її позитивний образ у свідомості читача. З цією метою підкреслюється "благородство і чесність душі бельгійського народу". Н. Боголюбов використовує вишукані емоційні мовні звороти: "Над Бельгією, цією багатою промисловою країною, де здавалося б дух людський зовсім цілковито скутий матеріальними інтересами, раптом розірвались тьмяні позитивні небеса й проглянула блакитна височінь морального ідеалу" [21, с. 22]. В аналогічному контексті згадується і й про сербський народ, який авторами публікацій наділяється "великим героїзмом і високою мужністю". По відношенню до поляків посилюється акцент на тому факті, що вони хоча й католики, але ж передусім слов'яни, а значить союзники в протистоянні з германською загрозою.

Когніція саме такого інтелектуального продукту, що його пропонував своєму читачу дискурс часопису, створювала заздалегідь прогнозовані ментальні презентації різного типу (образи, фрейми, концепти), які й визначали свідомість підданого Імперії, а разом з ним і значної частини суспільства, формували його колективну пам'ять і поведінку, синтезували набір певних (вигідних політиці уряду) реакцій. Особливості презентації концепту на сторінках журналу пояснюють, чому, як зазначають дослідники [29], західницькі ідеали в середині XIX – на початку XX ст. були властиві лише частині культурного класу і не знаходили жодного відлуння в народних масах. Адже вже тоді православною періодикою формувалась у свідомості більшості населення антитеза Росія – Захід. Ключовими позиціями національно-культурного ідентифікатора виступали передусім "руський народний дух", національний характер, релігійна етика, структура та ієрархія соціальних цінностей. Через концепт Європа дискурс часопису "Вера и Жизнь" визначав у свідомості читача майбутнє Російської імперії (і України-Малоросії як її складової) як унікальної культурної ідентичності, якій не слід повністю ігнорувати найкращі надбання Заходу, але й не варто сліпо наслідувати все європейське. Пізніше в колективній пам'яті негативний образ Європи загалом і Заходу зокрема посилюється вже радянською ідеологією і перетворюється на потужний вербальний стереотип.

Джерела та література

1. Онуфрив С. Українські медіа про євроінтеграцію України / С. Онуфрив // Українська періодика: історія і сучасність : Доп. та повідомл. IX Всеукр. наук.-теорет. конф. – Львів, 2005. – С. 528 – 533; Гриценко О. Світ, Європа і ми / О. Гриценко // Незалежний культурологічний часопис "І". – 1998. – № 13. – С. 20 – 27; Педенко Ю. П. "Європа" як ключове слово в сучасній українській мові (на матеріалі українських ЗМІ) / Ю. П. Педенко // Проблеми зіставної семантики. Збірник наукових праць. – 2009. – № 9. – С. 208 – 214; Кульчицький С. Україна і Росія в історичній ретроспективі: Новітній український державотворчий процес / С. Кульчицький, Б. Парахонський. – К.: Наукова думка, 2004. – 324 с.; Гулевич В. Європа как диагноз [Електронний ресурс] / В. Гулевич // Руська правда. – Режим доступу: <http://www.ruska-pravda.com/2008-05-08-14-25-53/39-st-alternativa/19221-2012-12-01-01-20-19.html>.
2. Syrjämäki S. What is conceptual history? [Електронний ресурс] / S. Syrjämäki // Concepta. International Research School in Conceptual History and Political Thought. – Режим доступу: <http://www.concepta-net.org>.
3. Медушевская О. М. Теория и методология когнитивной истории / О. М. Медушевская. – М.: РГГУ, 2008 – 358 с.
4. Степанов Ю. С. Концепт [Електронний ресурс] / Ю. С. Степанов // Теория языка. – 2006 – Ноябрь, 26. – Режим доступу: http://genhis.philol.msu.ru/article_120.shtml.
5. Kohler D. The concept of Europe – and beyond [Електронний ресурс] / D. Kohler // Ideas of-for Europe. International Congress. Chemnitz University of Technology. Germany, 6 – 9 May, 2009. – Режим доступу: http://www.iecc-pma.eu/fich/19/Congress_Guide.pdf.
6. Прихода Я. В. Концепт Європа в українській публіцистиці: когнітивно-лінгвістичні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.08 / Я. В. Прихода. – Львів, 2005. – 16 с.
7. Періодичні видання Чернігівської єпархії: "Прибавление к Черниговским епархиальным известиям" (1906 – 1911), "Вера и Жизнь" (1912 – 1917): Бібліогр. покажч. / Упор. О. Ф. Тарасенко. – Чернівці, 2003. – 158 с.
8. Перевалов В. В. Культурформирующие функции: состав, структура и место в системе функций журналистики // Вестник МГУ. – Серия 10 "Журналистика". – 1999. – № 5. – С. 3 – 21.
9. Бойко А. А. Преса православної церкви України кінця XIX – початку XX століття: тематика і проблематика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.01.08 / А. А. Бойко. – К., 2002. – 31 с.
10. Дроздов В. "Русские и Наполеон Бонапарте" / В. Дроздов // Вера и Жизнь. – 1912. – № 20. – С. 66 – 87.
11. Тер.Навский [б. и.] Религиозно-аскетический идеализм средних веков и его влияние на средневековую жизнь / Тер.Навский // Вера и Жизнь. – 1914. – № 4. – С. 20 – 33.

12. Приспособляемость католической церкви: Обзор церковной и общественной жизни в России и за границей // Вера и Жизнь. – 1912. – № 5. – С. 104.
13. Богуславский П. Религиозно-нравственный кризис на Западе: французское общество накануне отделения церкви от государства) / П. Богуславский // Вера и Жизнь. – 1912. – № 5. – С. 64 – 71.
14. Богуславский П. Религиозно-нравственный кризис на Западе: французское общество накануне отделения церкви от государства) / П. Богуславский // Вера и Жизнь. – 1912. – № 6. – С. 73 – 83.
15. Разрыв между церковью и государством в Португалии: Обзор церковной и общественной жизни в России и за границей // Вера и Жизнь. – 1912. – № 7. – С. 100 – 101.
16. Андрусів С. Міфологема Європи в сучасній українській культурній свідомості / С. Андрусів // Сучасність. – 2001. – № 2. – С. 110 – 115.
17. Ельчуков А. Русские славянофилы 40 – 60-х гг. – 1915. – № 9. – С. 33 – 48.
18. Сперанский В. Союзники или враги? (Возможен ли антагонизм между истинной наукой и разумной верой?) / В. Сперанский // Вера и Жизнь. – 1916. – № 23 – 24. – С. 13 – 31.
19. [И. Н.] Воспитание религиозное и воспитание эстетическое / И. Н. // Вера и Жизнь. – 1916. – № 7 – 8. – С. 23 – 32.
20. Богуславский П. Отечественная война в освещении русской художественной литературы / П. Богуславский // Вера и Жизнь. – 1912. – № 16. – С. 43 – 51.
21. Боголюбов Н. Битва народов / Н. Боголюбов // Вера и Жизнь. – 1914. – № 20. – С. 16 – 27.
22. Обзор церковной и общественной жизни в России и за границей // Вера и Жизнь. – 1916. – № 21 – 22. – С. 161.
23. Сокольский В. Изложение и разбор учения социализма / В. Сокольский // Вера и Жизнь. – 1914. – № 10. – С. 31 – 45.
24. Богуславский П. Борьба славян и немцев / П. Богуславский // Вера и Жизнь. – 1914. – № 24. – С. 35 – 42.
25. Деннен К. Англикане и Россия [Электронный ресурс] / К. Деннен ; Keston Institute. – Russian Review. – 2006, май. – Режим доступа : http://www.keston.org.uk/_russianreview/edition11/01_Anglicans.html;
Супрун Т. Н. Православная и Англиканская церкви на рубеже XIX – XX веков: попытка сближения / Т. Н. Супрун // Виноград. – 2007. – № 2. – С. 74 – 80.
26. Английский епископ о Русской церкви: Обзор церковной и общественной жизни в России и за границей // Вера и Жизнь. – 1916. – № 11 – 12. – С. 134.
27. Галахов И. Социализм и христианство / И. Галахов // Вера и Жизнь. – 1912. – № 17. – С. 22 – 35.
28. Магнитский В. Христианство и культура / В. Магнитский // Вера и Жизнь. – 1913. – № 24. – С. 21 – 29.
29. Beuerle V. Ideas of Western Europe in political discussions of the late Russian Empire (1904 – 1914) / V. Beuerle // Ideas of-for Europe. International Congress. Chemnitz University of Technology. Germany, 6 – 9 May, 2009. – Режим доступа : http://www.iecc-pma.eu/_fich/19/Congress_Guide.pdf.

Марина Кеда

КОНЦЕПТ ЕВРОПА НА СТРАНИЦАХ ЖУРНАЛА "ВЕРА И ЖИЗНЬ"

В статье в контексте теории когнитивной истории проанализирована презентация концепта Европа на страницах журнала "Вера и Жизнь" (1912 – 1917). В результате исследования содержательной нагрузки концепта выделены два периода его эволюции. Проведен анализ кластерных субконцептов ведущих европейских стран. Определен прагматический потенциал концепта в формировании картины мира читателя. Установлено, что в коллективном сознании значительной части населения Северного Левобережья концепт Европа в мирное время воспринимался прежде всего как идеологема с акцентом на субконцепте Запад.

Ключевые слова: концепт Европа, журнал "Вера и Жизнь", идеологема, культурема, коллективная память.

Марина Кеда

THE CONCEPT OF EUROPE IN THE DISCOURSE OF JOURNAL "FAITH AND LIFE" ("VERA I ZHIZN")

In the article within the context of theory of cognitive history the presentation of the concept of Europe in the discourse of journal "Faith and Life" ("Vera i Zhizn") (1912 – 1917) is analysed. As a result of research of the concept semantic loading two periods of its evolution are distinguished. The analysis of cluster subconcepts of leading European countries is carried out. The pragmatic potential of the concept of Europe in forming reader's picture of the world is defined. It is found out that in collective consciousness of a considerable part of North Left-Bank Ukraine population the concept of Europe in a peace-time had mostly ideological content with an accent on subconcept The West ("Zapad").

Key words: the concept of Europe, journal "Faith and Life" ("Vera i Zhizn"), ideologeme, culturheme, collective memory.

Стаття надійшла до редакції 13.12.2012